

РЕЦЕНЗІЇ

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

ШЕВЧЕНКОВА МІФОПОЕТИКА В ЛІНГВІСТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ:

**Стаття-рецензія на видання: Н.В. Слухай, Ю.Л. Мосенкіс. Мовна
символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка. – К.:
Видавничий дім А + С, 2006. – 164с.**

Для національної духовної культури постать Кобзаря залишається культурно-прецедентною, як з огляду на тексти, так і феномена людської особистості. Автора, чий моральний авторитет сформував пошуковий простір сучасної гуманітарної думки в Україні.

Знаковість Тараса Шевченка в дискурсі сучасного наукознавства полягає в тому, що він визначив духовне майбутнє українського слова, окреслив перспективи і можливості живомовної народної традиції, зламав застигли уявлення про локальність, чи навіть периферійність, української писемної традиції. Тарас Шевченко, якщо вдатися до культурологічних асоціативів, – "це наше все". Він завершує, але водночас і продовжує староукраїнську літературну традицію, синтезуючи Біблію, християнську духовність, відбиту у староукраїнських текстах, із поетичним фольклорним словом українського народу. Духовний попередник і предтеча Кобзаря – Григорій Сковорода – став для Тараса Шевченка моральним символом, втіленням індивідуального творчого злету, автором, який вивищився над профанним світом і має право сказати: "Світ ловив мене і не піймав".

Тараса Шевченка світ теж ловив, але не спіймав. "Доля" – "Муза" – "Слава" – тернистий шлях і водночас спраглий пошук творчої відповідності завданню Митця, здатності його слова стати пророчим і для живих, і для ненароджених. Безумовно, витоки моралі й естетичної довершеності Кобзаря можна шукати і в традиціях книжної культури, й у впливі на Шевченка творчих особистостей, але найголовніше, найперше і найвагоміше – заглиблення митця в народне слово сталося завдяки фольклору.

Попри усталену думку про генетичний, природний зв'язок Шевченкового слова і фольклору, взаємозалежність ця ще

достатньою мірою не досліджена. Така ситуація пов'язана, на нашу думку, зі складністю реконструкції глибинних шарів народної свідомості, а також потребою в дослідницькому синкретизмі, що спирався б на фактологію історії, філософії, психології, етнографії, дані яких мають бути враховані в науковій інтерпретації вербалізованого поетичного мислення.

Шевченкознавчі дослідження в Київському університеті імені Тараса Шевченка протягом останнього десятиліття свідчать про зрослий інтерес наукової громадськості до нових напрямків в опрацюванні творчої спадщини Кобзаря – лінгвофольклористики і лінгвоміфопоетики. Впродовж багатьох років у цьому ж напрямку працює проф. Н.В. Слухай, розробляючи проблематику символічних форм і архетипів національної свідомості в літературних текстах. Можемо сказати, що Наталя Слухай найбільш продуктивно репрезентує школу дослідників лінгвоміфопоетики у слов'янському мовознавстві і є одним із її чільних представників. Ще в докторській дисертації та монографічному її представленні "Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко" (К., 1995), як і в подальших роботах, до ряду яких належить і рецензоване видання, автор звертається до концептуалізації архетипів мовної свідомості, аналізує міфосимволічні значення – психологічні асоціативи, розглядає прецедентні тексти, до яких апелюють твори Тараса Шевченка, вибудовуючи в такий спосіб комплексний підхід до опису поетичного тексту.

Характерною особливістю творчого методу дослідниці є наукова об'єктивність, яка виявляється у строгій дисципліні філологічного спостереження: послідовно простежуються взаємозалежності **текст – символічні маркери – індивідуальні мовні репрезентації**.

Така послідовність є важливою для Н.В. Слухай, дозволяє визначати структуру аналізу дослідниці як ідіостилістику наукового тексту, з його логічно вибудованою архітектонікою, домінантними смисловими центрами, специфічним термінорядом, який водночас є маркером авторського стилю.

Викликає зацікавлення другий розділ рецензованої монографії ("Художньо-образний світ Тараса Шевченка у лінгвостилістичному та міфопоетичному висвітленні"), який узагальнює різні категорії, що дозволяють проникнути в тексти Тараса Шевченка крізь призму глибинного розуміння дослідницею

гносеологічних вимірів народного світовідчуття. Так, архетипи народної свідомості мовознавець розглядає з погляду фундаментальних загальнолюдських уявлень, міфологічна репрезентованість яких властива світовій культурі (с. 43). Н.В. Слухай звертається, і це переконливо, до аналізу міфологічного у З. Фрейда, К.-Г. Юнга, дослідників-філологів В. Русанівського, Г. Грабовича, О. Забужко, І. Моїсеїва, Ю. Микитенка, В. Кравця, Д. Фізера, інших авторів (с. 45) – коло авторів широке й авторитетне, а отже дослідник має змогу репрезентувати різні методологічно й за результатами опрацювання погляди і дані про сутність міфологічного, природу архетипічного, його мовні вияви. Важливо, що текст мовознавця не став, як це часто, на жаль, буває, констатацією усталених чи дискусійних поглядів на досліджуване явище – український автор пропонує власне прочитання духовної естетичної предісторії народу. Н.В. Слухай розгортає докладний опис архетипності, насамперед предметної, пов'язаної з універсальністю символічної сітки, її концептуального центру, асоційованого зі "світовим деревом". Міфопоетична символізація в українській культурній свідомості образів вишні, дуба, верби, калини, явора, яблуні, липи, клена, берези, груші, сосни, ялини та ін. логічно розглядаються автором книги в кореляції зі світовими, універсальними щодо людських символічних уявлень поглядами, про "дерево життя". Шевченковий поетичний контекст – світ ідіостилістичних звершень й осягнень, що вкорінені в народно-художнє мислення. Як точно зауважує Н.В. Слухай, "у центрі рослинного світу міфопоетичного універсуму Шевченка "верба", "гай", "діброва", "дуб", "калина", "ліс", "сад", "тополя" (с. 46). Ці міфологеми є найбільш частотними і функціонально активними в Шевченкових контекстах, що дозволяє автору провести прецедентний, як для українського мовознавства, аналіз частотності й повноти функції символізованого слова.

Не можна не погодитися з твердженням дослідниці про те, що "світ міфопоетичного універсуму Шевченка центрований стосовно денного світила й поліцентричний відносно нічних" (с. 48). Наведена теза розгортає палітру дослідницьких спостережень над контекстами, пов'язаними з символізацією культа небесних світил. Наголосимо, наукова сумлінність автора і в цьому випадку вимагає пошанного схвалення.

Структурованість лінгвістичних підходів Н.В. Слухай вибудовує своєрідну композицію дослідницького простору: архетипи художнього стилю Тараса Шевченка послідовно корелюються з етноміфологемами в науковій інтерпретації та художньому мовленні; психологічні асоціативи східних слов'ян розширюють і поглиблюють тло дослідження, що дає змогу проаналізувати асоціативно-образні апеляти у творчості кобзаря не ізольовано, як епізодичний для історії мовної свідомості народу факт, а з погляду еволюції мовної картини світу українців.

Художньо-образний світ Тараса Шевченка, за точними спостереженнями дослідниці, виявляється також у суб'єктних значеннях образів вогню, собаки, сича, трави та ін. ("Етноміфологеми у художньому тексті Тараса Шевченка: концепт і знак"). Такий підхід дозволяє авторові зробити закономірний висновок про те, що "текст не просто віддзеркалює проекцію віртуального образу на конкретну площину, а поглинає, інтегрує, інтерпретує образ... обраний ракурс дослідження дозволяє відтворити контури концептуальної картини світу письменника, осмислити авторську міфопоетичну систему як синтез національного та індивідуального..." (с. 70).

Домінантними для образного мовомовлення Тараса Шевченка є етноміфологеми **сонце, місяць, зірки, комета, зоря** та ін. Н.В. Слухай розглядає специфіку їх використання в різних жанрах Шевченкової творчості, що уможливило висновок про спектр семантичних модифікацій словообразів залежно від їх жанрової специфіки. Так, солярна етноміфологема у текстах українського класика постає як предковичний центр "малого Всесвіту людини" (с. 74), є частиною опоетизованого пейзажу (с. 74) і може бути "суб'єктом осмислення", який виявляє "риси Бога, функціонує як уособлення того, хто несе кару, знищує та ін." (с. 75). Такий принцип семантичної ідентифікації словесного образу корелює з сучасними інтерпретаціями мовосимволічних характеристик народних культур і дозволяє заглибитися в сутності іншого порядку: націомовні коди та їх ідіостилістичні верифікації.

Справжнього пошанування вартий третій розділ книги "Поезії Шевченка у лінгвостилістичному та міфопоетичному висвітленні", написаний також Н.В. Слухай. Текст становить гармонійний за структурною єдністю та концептуальною співмірністю цикл наукових етюдів про ряд Шевченкових поезій: "І небо невмите, і заспані хвилі..." (с. 113-119), "Лічу в неволі дні і ночі..." (с. 119-128),

"Ми вкупочі колись росли" (с. 128-136), "На улиці невесело..." (с. 136-141), "Не женися на багатій..." (с. 141-146), "Не кидай матері", - казали..." (с. 146-154), "Не тополю високою..." (с. 154-159).

Підготовлені автором для Шевченківської енциклопедії, ці невеликі за обсягом лінгвістичні розвідки насправді позначені сконденсованістю думки, докладним опрацюванням фактології і лінгвістичною майстерністю у визначенні текстових домінант.

Н.В. Слухай розглядає специфіку літературознавчих підходів, культурно-історичну значимість кожного тексту, умови й обставини його появи і пропонує власний, об'єктивізований лінгвістичною конкретикою, погляд на текст українського поета. Так, у поезії "І небо невмите, і заспані хвилі..." дванадцятирядковий вірш розглядається як монолог ліричного героя з "чіткою композицією: зачин, представлений першим реченням, розгортання теми (вигук і друге речення)". Зачин вірша Н.В. Слухай поціновує як нетрадиційний: опис пейзажу в ньому "сприймається як раптове оприявлення внутрішньої мови поета, котрий прагне узгодити стан власної душі з навколишнім світом, що резонує в одному космологічному ритмі зі світовідчуттям митця" (с. 114).

Вихідна, ключова для інтерпретації теза уможливорює аналіз поетичної предметності, мотивації укрупненості елементів пейзажу, нетрадиційності художніх образів "що окреслюють модус буття, співзвучний розімкненій підсвідомості поета" (с. 114). Водночас ці образи "живі й одушевлені: небо – невмите, хвилі – заспані, очерет "неначе п'яний" гнеться без вітру" (с. 114).

Тим рельєфнішим, сповненим чуттєвості й символічних перегуків є зображення природи в інших поетичних творах Тараса Шевченка. Н.В. Слухай віртуозно проводить семантико-стилістичний аналіз, заснований на паралелях. У романтичній поезії українського митця найбільш частотними є символізовані образи, що постали з міфопоетичних уявлень: море – синесеньке, синє широке, бурхливе, наше, миле. У Кобзаря, як точно зауважує дослідниця, море "дзеркально симетричне образу неба України, яке у Шевченка здебільшого "небо блакитне", "високе небо" (с. 115).

В аналізі автора поза дослідницькою реакцією не залишається жодна поетична деталь. Фоново-культурологічне знання дозволяє розгорнути і пояснити семантичні реалізації слова. Словесний ряд, у свою чергу, апелює до культурних асоціацій, дозволяє "прочитати" метафори як смислові коди зашифрованих для української свідомості

авторських послань. Апелятиви до самотності й неможливості бути на чужині не завжди поверхнево виявлені, а, може, й найменш драматичні, коли виявлені поверхнево. У цьому ще раз переконуєшся, коли звертаєшся і до оригінального тексту Тараса Шевченка, і до науково інтерпретованого – Наталі Слухай.

Це так важливо, і так на часі, що в українському мовознавстві з'являється новий погляд на пояснювальні можливості лінгвістики – науки, що традиційно, і навіть механістично, розглядалася винятково як емпірична. Екзистенція людини – буттєво-профанна і творча – суть антропологічної домінанти науки. Слово в цьому вимірі є можливістю пояснення першопричин, першомотивацій інтелектуальної дії, встановлення відповідностей і залежностей між світом реальним і світом творчої уяви.

Вербалізація Шевченкової художньої свідомості є фактом творчого доробку автора й неординарною подією в культурно-писемній традиції українців. Не менш важливою, на наш погляд, є здатність зрозуміти і пояснити Тараса Шевченка, обравши для наукового аналізу слово, чи не найглибинніший вияв поетичної рефлексії Кобзаря. Н.В. Слухай, безумовно, зробила достойний внесок у шевченкознавство.

У рецензованої книги, проте, є й інший автор – Ю.Л. Мосенкіс, який окреслив коло опрацьованих ним питань – "Від трипільських глибин до Кобзаревих поезій" (с. 9-43). Ю.Л. Мосенкіс пропонує зовсім інші вихідні засади аналізу мовотворчості Тараса Шевченка, ніж Н.В. Слухай, і спирається на погляди, засновані на етимологічному вивченні поетичної лексики. Зважаючи на специфіку такої розробки питання, коли йдеться про мовну символіку і міфопоетику текстів Тараса Шевченка, а багато в чому і дискусійність, розгляд цієї частини рецензованої праці залишаємо для етимологів.

Коли ж ідеться про факт появи книги, її значення для розвитку шевченкознавства, уважний читач знайде в ній нестандартно сформульовані питання й оригінальні авторські відповіді.